

הרב יעקב אפשטיין

כתב יוחסין ומעלתו בימינו

ראשי פרקים:

הקדמה

- א. לאילו מצוות נצרכים דווקא כהנים מיוחסים
- ב. מקור הצורך בכהנים מיוחסים
- ג. כוח מגילות יוחסין ודרכי ייחוס כהנים

הקדמה

במאמרו (לעיל עמ' 266) הרה"ג חיים דוד הלוי זצ"ל דן בשאלת ודאות או אי ודאות ייחוס הכהנים בימינו. בהמשך לדבריו שנינו פרק זה.

מחלוקת גדולה נטושה בין האחרונים על גדר הכהונה בימינו. יש מצדדים שהכהונה מסופקת, וע"כ על הכהנים להחזיר מעיקר הדין דמי פדיון הבן שקבלו (שאלת יעב"ץ ח"א סי' פט), ויש שהקלו שלא להוציא שבויה מכהן בדיעבד לאחר שנשאה (מהרשד"ם אה"ע סי' רלה) ואת עלייתם לתורה בכהנים קבעו כמנהג ועוד תוצאות להלכה. לעומתם, יצאו פוסקים רבים שהשיגו על דבריהם וקבעו שהכהנים בימינו הם ודאי כהנים וע"כ כל מצוות הכהונה עליהם. הוויכוח מובא באריכות בשדי חמד (מערכת כף כלל צב). מרבית הפוסקים נטו לצד האחרון שכהנים בימינו הם ודאי כהנים.

ועי' בתשו' מהרש"ם (ח"ה סי' עב) שהלך בדרך אמצעית בדרכו של התבואות שור (סי' יח ס"ק כט) שאע"פ שחזקת כהונה אינה ברורה, מ"מ גדולה חזקה וא"א לשנות ובמה שהחזיקו מדיני כהונה מוחזקים, ובמה שלא החזיקו אין מוחזקים.

ענף ממחלוקת זו הוא מעמד ספרי היחס. לחלק מהמשפחות בימינו ישנם ספרי יוחסין, ונשאלת השאלה האם ספרי היוחסין יוצרים מעלה הלכתית אשר אינה לאלה שאין להם ספרים, או שאין ביכולת הספרים ליצור מעלה הלכתית.

א. לאילו מצוות נצרכים דווקא כהנים מיוחסים

כתב הרמב"ם (אסו"ב פ"כ ה"א):

"כל הכהנים שבזמן הזה בחזקה הם כהנים ואינן אוכלין אלא בקדשי הגבול והוא שתהיה תרומה של דבריהם, אבל תרומה של תורה וחלה של תורה אין אוכל אותה אלא כהן מיוחס".

למדנו מהרמב"ם שעבודה בבית המקדש, נטילת מתנות של מקדש ואכילת

תרומה וחלה דאורייתא - מותרים רק לכהנים מיוחסים. ומקור דבריו במסכת מידות (פ"ה מ"ד):

"לשכת הגזית שם היתה סנהדרי גדולה של ישראל יושבת ודנה את הכהונה, וכהן שנמצא בו פסול לובש שחורים ומתעטף שחורים ויוצא והולך לו. ושלא נמצא בו פסול לובש לבנים ומתעטף לבנים נכנס ומשמש עם אחיו הכהנים".

מבאר הגר"א על המשנה:

"אף שהם לא היו דנין דיני נפשות אלא זקן ממרא ולעגלה ערופה, אלא מפני שהם היו דנים את הכהונה והיו צריכים להם תמיד כי בכל יום היו נתוספין כמה כהנים לכך לא היו רשאים לצאת".

וכ"פ הרמב"ם (ביאת מקדש פ"ו הי"א):

"בית דין הגדול היו יושבין בלשכת הגזית ועיקר מעשיהם התדיר שהן יושבין ודנין את הכהונה ובודקין את הכהנים ביוחסין ובמומין..."

ב. מקור הצורך בכהנים מיוחסים

בצפנת פענח (תרומות פ"כ פ"ב) הסיביר:

"אך באמת עיקר הטעם לא משום דזה (עבודה בביהמ"ק ותרומה דאורייתא) מהתורה וזה (תרומה) מדרבנן, **רק משום דדבר זהוה גדר עבודה בעי דוקא מיוחס**, וכ"ז שאינו מיוחס אסור לו לעבוד אבל מתנות חול" כיון דלא הוה בגדר עבודה... ועיין במדות פ"ה ובתוספתא פ"ז דסנהדרין דמבואר שם ג"כ דצריך דוקא מיוחס. ועיין מש"כ רבינו ז"ל בהל' תרומות פ"ז ה"ט דגבי מצורע בעי ג"כ שיטמא אותו רק כהן מיוחס ע"ש. וזהו דכל דבר דבעי דוקא זרע אהרן ולא משום פסול זרות צריך דוקא מיוחס... וזהו כונת התוס' (כתובות כד ע"א ד"ה אבל) דלהכשיר לעבודה לכו"ע צריך עדים ע"ש".

קצת נראה מדברי הצ"פ שבמקום שצריך כהן מיוחס היינו מהתורה. מקור החיוב על סנהדרין לברר יוחסין בכהונה הוא מהכתוב בפר' אמור (ויקרא כא, ח): "כי קדוש אני ה' מקדשכם"; והתבאר בתורת כהנים: "להזהיר בית דין על כך"; וכ"נ מדברי החזון יחזקאל (סנהדרין פ"ה ה"א). אמנם המבלי"ט כתב בפירושו שזוהי מעלה דרבנן, (וכנראה מסביר את הלימוד כסמכתא). נאמר בס' קרית ספר (אסו"ב פ"כ):

"מן התורה כל שהוא מוחזק בבני אהרן הכהנים הוא כהן לכל הדברים דהא סוקלין ושורפין על החזקות דחזקה מדאורייתא כדילפינן מבית המנוגע ואוכל תרומה וחלה של תורה ומשמש ע"ג המזבח בזמן בית המקדש כיון דהוחזק שהוא מזרע אהרן כדאמר מהניא ליה חזקתיה לכל הדברים אע"ג דאכתי לא שמש ובהאי חזקה היו ב"ד הגדול מניחין אותו לעבוד. ונראה דאפילו בזה"ז כל מי שהוחזקה משפחתו בכהונה ולא קרא עליו ערעור הוי כהן לכל הדברים דמהניא ליה חזקתו מן התורה.

ומדרבנן הוא דצריך בדיקה עד כהן ששמש על גב המזבח אע"ג דאית ליה חזקה, דמדאורייתא בחזקה לחודה סגי כדאמרין. והנהו כהני דבימי עזרא דלא אהניא להו חזקתן אלא לתרומה דרבנן ולא לתרומה דאורייתא היינו משום דריע חזקתייהו שהיו מיחסים אותם אחר בני ברזילי שהיה ישראל.

אבל כל דאית להו חזקת משפחת כהונה ולא ריע חזקתייהו נראה דאפילו בזה"ז מדאורייתא מהניא להו חזקתייהו אפילו למידי דהוי דאורייתא דהא סמכינן עלייהו בפדיון בכור דהוי דאורייתא בכל זמן אלא דבתרומה וחלה של תורה דאית בהו חיוב מיתה לזר חשו רבנן טפי לאצרוכי בדיקה".

עולה מדברי המבי"ט שכל חשיבות הייחוס הוא מדרבנן שעשו מעלה ביוחסין, אבל מד"ת אף כוהני חזקה ראויים לעבוד בבית המקדש. כ"כ משמע מדבריו שמעלת יוחסין אינה לעיכובא. ונראה שלעיוננו אין נ"מ אם חיוב ייחוס כהנים העובדים ע"ג מזבח מן התורה או מדרבנן שסו"ס לכו"ע כדי להעלות ליוחסין צריך שני עדים עד לאחד מאבותיו שעבד ע"ג מזבח - דבר שאין לנו עתה.

ג. כוח מגילות יוחסין ודרכי ייחוס כהנים

כתב הריב"ש (סי' צד בסופו):

"הנה שלא היו אלו החכמים נוהרין מלקלל הכהנים אף אם היו נודעים ביחוסם, כל שלא היו נוהגין כשורה, או שלא היו בני תורה. כ"ש בכהנים שבדורנו שאין להם כתב היחס, אלא מפני חזקתן נהגו היום לקרוא ראשון בתורת כהן"...

מתוך דבריו ניתן לדייק שכהן שיש לו כתב יחס דינו ככהנים בזמן בית שני שייחוסם ידוע. וכן כתב הרב קוק זצ"ל (משפט כהן סי' צד):

"ואע"פ שאין לנו כהנים מיוחסים (לעבודה בביהמ"ק - י"א) אין זו כ"כ קפידא, דמה"ת סמכינן אחזקה, ולא אמרו מעלת יוחסין אלא בזמן שהיו להן יוחסין, ואלה שבקשו כתבם המתיחש הוי להו ריעותא כשלא נמצא בזמן קצר כזה, אבל באורך הזמן, שאין אבידת היוחסין ריעותא, י"ל דאין מעכב כלל ענין כתב היחס. **גם אולי ישנם ג"כ יחידים מכהנים שי"ל כתבי יחס מסורים מדורות עתיקים**".

והדברים קשים לענ"ד: וכי מי מעיד על כתב יוחסין שהוא אמת? והרי הכתב מעיד על דורות שאין ידוע עליהם מאומה, ובמה עדיף הכתב מעדות האדם על עצמו שאינה מועילה בדאורייתא?¹

ונראה להקשות על דברי הרב זצ"ל מדברי כמה וכמה ראשונים.

1. לענ"ד כוונת הרב קוק זצ"ל היא שכתב היחס בימנו הוא רק ליתר הידור, כשם שד' אימהות אינה בדיקה מוחלטת; הערת הרה"ג יעקב אריאל שליט"א.

הרמב"ם כתב בהל' אסורי ביאה (פ"כ ה"ב):

"אי זהו כהן מיוחס כל שהעידו לו שני עדים שהוא כהן בן פלוני הכהן ופלוני בן פלוני הכהן עד איש שאינו צריך בדיקה והוא הכהן ששימש על גבי המזבח, שאילו לא בדקו ביד הגדול אחריו לא היו מניחין אותו לעבוד".
ניתן לומר שדברי הרמב"ם מצטמצמים דווקא לקביעה שקבע בראש דבריו, שכל הכהנים בימינו הם כוהני חזקה בלבד, ולגביהם, דרך בירור ייחוסם הוא עפ"י שני עדים. אבל לאותם שספרי יוחסין בידם דרך הבירור הוא עפ"י ספריהם. אולם הסבר זה קשה לענ"ד, וכי הרמב"ם לא ידע שיש ספרי יוחסין לכמה משפחות דבר הידוע אף בימינו? ועוד, מדוע הוא קובע בצורה כוללת שכל הכהנים הם כוהני חזקה אם יש כהנים מיוחסים?

ועוד, הרמב"ם עצמו בתשובה (סי' תמ) כתב במפורש שקביעת ייחוס כהונה לעבודה ע"ג מזבח ולתרומה דאורייתא היא דווקא עפ"י שני עדים. ז"ל:
"ושאלתם מה הם מיוחסים. דעו שכל הכהנים שבזמן הזה בחזקה הם כהנים ואינם מיוחסים, והמיוחסים הוא שיעידו עליו שני עדים שהוא בנו של פלוני הכהן ושהוא כשר. וכן צריך שני עדים על אביו שהוא בן פלוני הכהן ושהיה כשר וכן על אבי אביו הכל בעדים **עד איש שאינו צריך בדיקה כגון שהעידו שני עדים שאביו של זה או שזה ראינוהו משמש ע"ג המזבח או ראינוהו בסנהדרין גדולה**..."

הרמב"ם מסביר את הורדת משפחות בני חביה בני הקוץ לכוהני חזקה (עזרא ב, סא, כתובות כד ע"ב) בכך שלא היה להם כתב יחס או שהיה כתב יחס משפחתי ושמים נעדר, לעומת כתב יחס שהיה מעשה בית דין והיה מאושר בחתימת הדיינים. ולפי"ז כל ספרי היוחסין שאינם מעשה ביד - אינם קובעים את בעליהם לכהנים מיוחסים. וכן נראה להוכיח מדברי המאירי (קדושין סט ע"ב):

"... וכל שהעידו עליו עדים באכילת תרומה של תורה מעלין ממנה ליוחסין ומחזיקין אותו בכהן מיוחס, כך היא שיטתנו וכן יראה מסוגיא זו, שמתוך שלא מצאו כתב היחס לא רצו להאכילם אלא בתרומה דרבנן. וכן נראה דעת גדולי המחברים.

ומכל מקום גדולי המפרשים נראה שדעתם נוטה לומר שכל שהוא בחזקת כהן אין מהרהרין אחריו, ואע"פ שלא נמצא כתב יחוסו ושלא נתבררה שלשלתו, ולא נאמר באלו אלא שלא יאכלו עד שיתברר יחוסם וכמו שאמר עד עמוד כהן לאורים ותמים... וסוף הענין לומר עד שיתברר יחוסכם אינו אלא מפני שיצא עליהם קול בחללות...

ומכל מקום אף לדבריהם דוקא בגלות בבל שהיה גלות מועט ועדין חזקת אבות קיימת הא לעתיד לבא אין מחזיקין אותם עד שיתברר יחוסם על פי נביא".

עולה מתוך דבריו (לגדולי המפרשים) שאף אם בבית שני חזקת כהונה עמדה בפני עצמה ללא כתבי יחס, ופגם כוהני בני הקוץ היה בגלל שלא מצאו ספרי יוחסיהם, בימינו חזקה זו לא תועיל, ואף ספרי יוחסין לא יועילו, וצריך ייחוס דוקא עפ"י נביא.

וכ"נ מהר"ן בכתובות (י ע"ב ברי"ף) שמקשה מדוע לא האמינו לשניים המעידים זה על זה שהם כהנים הלא כל המשפחות בחזקת כשרות, והוכיח כן מכמה מקומות; והסיק: "לפיכך נראין דברי ר"ת ז"ל דלהשיאו אשה לאו דוקא, אלא ה"ק אין נאמנים להשיאו אשה בבדיקת ארבע אמהות לענין שיעשו בניו כבדוקין למזבח ולזוכן ולסנהדרין דלכל הני בודקין..."

מתבאר מדבריו שאין הולכים אחר חזקה וצריך דווקא שני עדים על כך. וכן הי"ש (קדושין פד סי' יח) החזיק בתירוץ זה. וכן הסביר הב"ח בטור (אה"ע סי' ב) שליוחסין לעבודה ע"ג מזבח צריך דווקא שני עדים. ובבית שמואל (סי' ג ס"ק ב): "והכלל שעולה מדינים אלו הוא לענין יוחסין לכו"ע בענין שני עדים כשרים."

ובספר "המקנה" (קידושין עו ע"ב ד"ה וכן) כתב שבדקים מזה ששימש ולמטה עד לכהן שמייחסים עתה אף באימהות.

וכן כתב החזו"א (אה"ע סי' ב ס"ק ז):

"לעתיד לבא לא יהיו לנו כהנים מיוחסים משום חשש זרות דהרי היינו מעלים ע"פ עצמו וע"פ ע"א לנ"כ ולתרומה דרבנן, ולענין יוחסין צריך יחוס בעדות שהוא מזרע אהרן, ומשום חשש חללות דצריך בבדיקת אמהות ולא סגי בחזקה של גולה, ונראה דלענין חשש חללות סגי בבדיקת ד' אמהות... אבל לענין עדות אבות הכהונה צריך אנו לאליהו שיגלה".

ובהמשך מסיק שהצרכת שני עדים היא מדרבנן ומפני מעלת יוחסין ומסתפק אם תועיל חזקה או עד אחד לקרבן פסח בזה"ז או שמא העמידו חכמים דבריהם. (ואף דברי הרב קוק שהובאו לעיל ניתן להסבירם כעין דברי החזו"א שלהקרה בטומאה בזה"ז יספיקו אותם כהנים בעלי ספרי הייחוס, אבל לא שספרי ייחוסם יספיקו לעבודה קבועה ע"ג מזבח).

מסקנה

נראה לי, עפ"י הדברים שהובאו לעיל, שאין לקבוע ואפילו להחליט מחמת ספק לגבי אותן משפחות שיש להן כתב יחוס שהם כהנים מיוחסים, מפני שאין המגילות מעשה בית דין ואין דיין שיכול לקבל עדות על כשרות המשפחה עד אבות המשפחה ששמשו ע"ג המזבח. ערך מגילות היוחסין הוא ערך הסטורי אבל לא ערך הלכתי.² וכדברי הרמב"ם (הל' מלכים פ"ב ה"ג):

"בימי המלך המשיח כשתתישב ממלכתו ויתקבצו אליו כלי ישראל יתייחסו כולם על פיו ברוח הקודש שתנוח עליו שנאמר וישב מצרף ומטהר וגו'. ובני לוי מטהר תחילה ואומר זה מיוחס כהן וזה מיוחס לוי; ודוחה את שאינן מיוחסין לישראל".

נראה מדבריו כאן ובמקו"א שכל הכהנים בכלל אלו ולא דווקא אותם שאינם מיוחסים עפ"י ספרי יחוס.

2. אמנם נכון שספרי היחס אינם תקפים לאפשר הקרבה ע"ג המזבח אך מ"מ כהנים המחזיקים כתב יחס בימנו הם כהנים יותר בטוחים מאחרים; ולכן ליתר הידור עדיף להסתמך עליהם; הערת הרה"ג יעקב אריאל שליט"א.